

תוכן העניינים

11	רשימת קיצורים
13	פתח דבר
15	מבוא כללי

חלק ראשון: החזרה המתעצמת – חזרה של מילה שלוש פעמים או יותר

35	מבוא
36	פרק א: דגם החזרה המתעצמת בשירה המקראית
50	פרק ב: דגם החזרה המתעצמת בפרוזה המקראית
61	פרק ג: דגם החזרה המתעצמת בספרות שמחוץ למקרא
69	פרק ד: כפל דגם החזרה המתעצמת
69	א. בשירה המקראית
69	ב. בפרוזה המקראית
70	ג. בספרות שמחוץ למקרא

חלק שני: הצירוף העומד מול מרכיביו

73	מבוא
76	פרק ה: הצירוף העומד מול מרכיביו בשירה המקראית
76	א. הדגם: אב//א,ב
78	ב. הדגם: אב//ב,א
78	ג. הדגם: אב//א,ב
81	ד. הדגם: א//אב//ב
82	ה. הדגם: ב//אב//א
83	ו. הדגם: א//אב//א,ב
84	פרק ו: הצירוף העומד מול מרכיביו בפרוזה המקראית
84	א. הדגם: אב//א,ב
85	ב. הדגם: אב//ב,א
85	ג. הדגם: א,ב//אב
86	ד. הדגם: ב,א//אב

87	ה. הדגם: א//אב//ב
87	ו. הדגם: ב//אב//א
87	ז. הדגם: אב//א,ב//א,ב,א
89	פרק ז: הצירוף העומד מול מרכיביו בספרות שמחוץ למקרא
89	בספר בן סירא
89	א. הדגם: א,ב//אב
89	ב. הדגם: ב,א//אב
91	בספרות האכדית
91	הדגם: ב,א//אב
92	פרק ח: כפל דגם הצירוף העומד מול מרכיביו

חלק שלישי: שילוב של דגמים

97	פרק ט: שילוב דגמים בשירה המקראית
106	פרק י: שילוב דגמים בפרוזה המקראית
116	פרק יא: שילוב דגמים בספרות שמחוץ למקרא
116	א. במגילות מדבר יהודה
117	ב. בבן סירא

חלק רביעי: גיוון בטקסטים חוזרים/מקבילים

121	מבוא
123	פרק יב: גיוון בתוך יחידה ספרותית אחת
135	פרק יג: גיוון בין יחידות ספרותיות שונות
158	נספח: גיוון בין נוסחים שונים של אותו טקסט

חלק חמישי: מעטפת ספרותית (אינקלוזיו)

163	מבוא
167	פרק יד: מעטפת ספרותית ביחידה קצרה
167	א. המעטפת השמנית בשירה המקראית
179	ב. המעטפת השמנית בפרוזה המקראית
184	ג. המעטפת השמנית בספרות שמחוץ למקרא
184	א. במגילות מדבר יהודה (מגילת ההודיות)

185	ב. בספר בן סירא
186	ג. בספרות האוגריתית
187	ד. בספרות הפניקית
188	ד. המעטפת הפועלית-שמנית בשירה המקראית
189	ה. המעטפת הפועלית-שמנית בפרוזה המקראית
190	פרק טו: מעטפת ספרותית ביחידה ארוכה
190	א. המעטפת השמנית בשירה המקראית
194	ב. המעטפת השמנית בפרוזה המקראית
196	ג. המעטפת השמנית בספרות שמחוץ למקרא
198	ד. מעטפת משולבת (שמנית, ושמנית-פועלית) בפרוזה המקראית

חלק שישי: תיקוני טקסטים

201	מבוא
	פרק טז: מבחר טקסטים מן המקרא שיש לתקנם על פי אחד מדגמי התזרה
202	המורחבת
202	א. השמטת תנועה
203	ב. החלפת תנועה בתנועה אחרת
207	ג. החלפת עיצור בעיצור אחר
212	ד. שיכול אותיות
214	ה. שינוי מקומו של כינוי הגוף החבור
215	ו. שינוי מ"ם הריבוי למ"ם אנקליטית
216	ז. השמטת מילה
217	ח. השמטת איבר
218	ט. שינוי סדר האיברים ביחידה הספרותית
220	י. צירוף סמיכות תמורת איחוי מקושר הבא כהנדיאדיס
221	יא. קרי וכתוב
222	ביבליוגרפיה
254	מפתח העניינים
260	מפתח המקורות

מבוא כללי

במבוא לספרי, החזרה – פנים רבות לה,¹ דנתי באריכות יתרה בתופעת החזרה על גווניה השונים. במבוא למחקר שלפנינו אביא ללא שינוי את רוב הדברים שנכתבו שם ואוסיף עליהם את מה שמויחד למחקר זה.

א. דיון כללי על החזרה

החזרה, היא מן הדרכים הרטוריות הבולטות ביותר הן ביצירות שבכתב הן ביצירות שבעל פה, והיא משמשת נוהג רגיל בספרות העמים בכלל² ובמיוחד במורשת הספרותית של עמי המזרח הקדום,³ ובכלל זה ספרות המקרא. סוגי החזרה הרבים והמגוונים נחקרו רבות, ואף רבים מן המפרשים, ראשונים כאחרונים, עמדו על אחדים מהם.⁴ אציין כאן את רוב הסוגים של החזרה שהוזכרו במחקר⁵ – חזרות על יחידות ארוכות, חזרות על יחידות קצרות וחזרות על מילים או צירופים.

1. חזרה על יחידה ארוכה, פעמיים או יותר, הן בשירה הן בפרוזה.
2. חזרה על יחידה קצרה – בית שלם, חרוז, צלע, או פזמון חוזר (לעתים החזרה מדויקת ולעתים היא מתגוונת בדרכים שונות).
3. חזרה על צירופים:
א. במקום קבוע, למשל חזרת הצירוף בראשי צלעות על דרך האנפורה;⁶ יש

-
- 1 ראו ברשימה הביבליוגרפית.
 - 2 לדיון כללי על החזרות ראו: מייר, פואטיקה; פרי, אנאלוגיה, עמ' 65-100; גונדה, חזרה סגנונית. על חזרות באגדות האחים גרים הבאות בדפוס קבוע ראו: שקלובסקי, האחים גרים. על חזרות בספרות האיסלנדית ראו: ליסטול, סגה איסלנדית, עמ' 28-29. על מספר חוקים אפיים הבאים בספרות שבעל פה, שאחד מהם הוא חוק החזרה (בגרמנית *das Gesetz der Wiederholung*), ראו: אולריק, החוקים האפיים, עמ' 129-141.
 - 3 לחזרות בספרות השומרית והאכדית עיינו: שפרה-קליין, בימים הרחוקים ההם, במקומות רבים. לחזרות בספרות האכדית ראו למשל: קופר, סימטריה וחזרה, עמ' 508-512; אבישור, דרכי החזרה, במקומות רבים. לחזרות בספרות אוגרית ראו למשל את מחקרם החלוצי של מונטגומרי-האריס, טקסטים מיתולוגיים, עמ' 29-30; ליונשטם, יחידת שבעת הימים; איסטלייטנר (טקסטים מיתולוגיים), עמ' 9-10, ממיין את החזרה לארבעה סוגים. אבישור (החזרה והתקבולת, לכל אורכו של הספר), עוסק בדגמים שונים של החזרה.
 - 4 מחקרים אחדים, שרובם עוסקים בחזרות שבשירה המקראית, יובאו להלן.
 - 5 לא מצאנו לנכון להביא כאן דיונים רחבים, ואף הביבליוגרפיה שהבאנו מועטה היא ואינה מקיפה את כל סוגי החזרה, אלא רק את המיוחדים שבהם.
 - 6 האנפורה הספרותית, בשונה מן האנפורה הלשונית שהיא תופעה אחרת, הינה חזרה של רכיב כלשהו, מילה או צירוף, בראשי איברים, בראשי חרוזים או בראשי בתים. יש שהמילים החוזרות זהות במשקלן ויש שהן מתגוונות. לתופעה זו חשיבות רבה: א. בסימון הראשית של הצלעות,

שהצירוף חוזר במרכזן של הצלעות על דרך המיזופורה⁷ [=מטא-פורה], יש שהוא בא בסופן של הצלעות על דרך האפיפורה,⁸ ויש אשר יבוא הצירוף בסופה של צלע ובפתיחתה של הצלע שאחריה על דרך השרשור.⁹

ב. חזרה על צירופים במקום שאינו קבוע.

4. חזרה על פעלים, שמות, מילות קשר ומילות יחס למיניהן בתקבולת: (אם במקום קבוע, כגון חזרה על דרך האנפורה, מיזופורה [=מטא-פורה], אפיפורה, שרשור; אם לאו), כגון:

החרוזים או הבתים; ב. בהאחדת התוכן שבא בדרך של תקבולת, או בדרך של תלות הדדית אחרת; ג. ביצירת ציפיה מותחת לחידוש שיבוא אחרי הנתון המוכר, החוזר. האנפורה זכתה לדיונים רבים במחקר הישן והחדש וראו: אהליך, אנפורה (מחקר זה עוסק באנפורה באופן כללי); אבן עזרא, שירת ישראל, עמ' קעה-קעו (מכנה את התופעה בשם "השנות"); מסירלאון, נופת צופים, עמ' 147-148 (אימץ את השם "השנות"); רמח"ל, לשון למודים, עמ' 124-125 (מכנה את התופעה "כפל ראשית" ובלטינית "רפטיציו"); לנדאו, היסודות הריתמיים, עמ' 19, וראו גם את דבריו על האנפורה ותמיכתה בריתמוס, שם עמ' 186; ילין, חקרי מקרא, עמ' 218-221; אבישור, דרכי החזרה, עמ' 18 ואילך; החזרה והתקבולת (במקומות רבים); זקוביץ, שלושה-ארבעה, עמ' 541-542; קסלר, רטוריקה בירמיה, עמ' 19; קוגל, שירה, עמ' 34-42 (מבלי לכתות את התופעה בשמה); ווטסון (שירה, עמ' 276) מציין דוגמות מן האכדית, מן האוגריתית ומן המקרא, ולדוגמת נוספות מן המקרא ראו שם, עמ' 358-359; אלונסו-שקל, פואטיקה עברית, עמ' 77-78, 198. דיון מקיף על האנפורה לסוגיה בישיעה מ-סו ראו אצל טרגן, רטוריקה ונבואה, עמ' 44-87. דיון מרתק על האנפורה בפרוזה המקראית הוא דיונו של פולק, הסיפור במקרא, עמ' 34-35.

7. הכוונה לחזרה על מילה או צירוף במרכזם של איברים וצלעות. פרופ' מאיר גרובר, חברי ועמית, הציע לי להשתמש במונח מיזופורה ולא במונח מטא-פורה, כדי למנוע בלבול בין מונח זה ובין המונח מטפורה, שהוא סוג של מעתק סמנטי; וכבר עשיתי שימוש במונח זה במאמריי, דגמים רטוריים, עמ' 79, 101; חזרה כנסמך או כסומך, עמ' 205 והערה 41; רטוריקה במשלי אחיקר, עמ' 139.

8. האפיפורה היא חזרה של מילה או יותר (בין אם החזרה מדויקת ובין אם היא מגוונת) בסופי צלעות (איברים), בסופי חרוזים או בסופי בתים. השיבוטה רבה משום שהיא מדגישה את סיומן של היחידות, קצרות כארוכות, והיא יוצרת תלות צלילית בין חלקי היחידה הספרותית שהיא באה בהם. גם תופעה זו, כמו האנפורה, נידונה במחקרים רבים, קדומים כחדשים, וראו: מסירלאון, נופת צופים, עמ' 148 (מכנה את התופעה "השנות המאוחר"); רמח"ל, לשון למודים, עמ' 125 (מכנה את התופעה "כפל אחרית" ובלטינית "קונורסיו"); במחקר החדש מרבים לציין חזרה הבאה על דרך האפיפורה. בולטים במיוחד מחקריהם של ילין, חקרי מקרא, עמ' 221; אבישור, דרכי החזרה, עמ' 19 ואילך; החזרה והתקבולת, במקומות רבים; קסלר, רטוריקה בירמיה, עמ' 19-20; ווטסון, שירה, עמ' 276-277. דבריו שהאפיפורה היא תופעה שאינה רווחת למדיי במקרא מתמיהים, ומאות המקרים בשירה ובפרוזה יעידו; אלונסו-שקל, (פואטיקה עברית, עמ' 78), וטרגן, (רטוריקה ונבואה, עמ' 88-100), העוסקים בתופעה כשהיא מזדמנת בשירה, ומחקריהם של בנדויד, (לשון מקרא, עמ' 856-857), ופולק, (הסיפור במקרא, עמ' 35-36), שמתרכזים באפיפורה שבפרוזה.

9. על השרשור ראו: רמח"ל (לשון לימודים, עמ' 126), המכנה תופעה זו בשם "כפל קושר" (רידופליקציו בלטינית); קניג, סגנון, עמ' 300-304; אלוני, השרשור במקרא, עמ' 3-13; מירסקי, תולדות השרשור, עמ' 171-180; ווטסון (שירה, עמ' 208 והערה 14), מכנה תופעה זו, בעקבות אוסטרליץ, בשם דגם הֶקְרָסָה; סיון-יונה, סגנון ותחביר, עמ' 443-444; סיון-יונה, מילות ציר, 399-401; אבישור, החזרה והתקבולת, עמ' 231-239; יונה-פסטרנק, שרשור; על השרשור בספרות התנאית ראו: פישל, שרשור; ועוד הרבה.

מבוא כללי

- א. חזרה על מילים השוות הן בצורתן והן במשמען.¹⁰
- ב. חזרה על מילים השוות בצורתן, אך שונות בהוראתן,¹¹ אם בשל הומונימיה¹² אם בשל פוליסמיה.¹³
- ג. חזרה על מילים בגיוון מורפולוגי, כגון:
 1. חילוף צורות הפועל על פי דגם קטל-יקטל; יקטל-קטל.¹⁴
 2. חזרה על מילה בחילוף הבניין ובשינוי הזמן.¹⁵
 3. חזרה על מילה בחילוף הגוף – יחיד מול רבים.¹⁶
 4. חזרה על מילה בחילוף המין הדקדוקי – זכר מול נקבה.¹⁷
 5. צורה פעילה של פועל למול צורה סבילה של פועל.¹⁸
 6. חזרה על מילה פעם עם כינוי אחד ופעם עם כינוי אחר, ועוד.

-
- 10 אבישור, החזרה והתקבולת, במקומות רבים.
 - 11 לעת עתה ראו: ילין, חקרי מקרא, עמ' 269-288. ילין מכנה את התופעה בשם "צימוד שלם". מספר ניכר של הדוגמות שהוא מציין דוחה אבישור (החזרה והתקבולת, עמ' 309-316), ובצדק, משום שהמילים החוזרות זהות לא רק בצורתן אלא גם במשמען.
 - 12 על ההומונימיה ראו: ניר, מבוא לבלשנות, עמ' 57-58. ניר (עמ' 57) מגדיר את התופעה: "שתי צורות (או יותר) הומונימיות מבחינה חיצונית, אך שונות במקורן מבחינה אטימולוגית, הן מילים הומונימיות". לטוגיית ההומונימיה בספרות המקרא ראו: בלאו, עיונים בבלשנות, עמ' 166-181.
 - 13 על הפוליסמיה ראו: ניר, שם, עמ' 53-56. בעמ' 53 הוא מסביר מהי פוליסמיה: "לרבות מן הלקסמות שבמילון יש יותר מיחידת משמעות (סמנטמה) אחת. בדרך-כלל יש ללקסמה משמעות בסיסית, ראשונית, ובתהליך של מעתק סמנטי מתקבלת משמעות נוספת. כאשר המשמעות הנוספת משמשת בצד המשמעות הראשונית לפנינו פוליסמיה. במלים אחרות: מצב, שבו למסמן אחד יש בזמן נתון כמה מסומנים, שמקורם במעתק סמנטי כלשהו, מוגדר כפוליסמיה".
 - 14 ראו לעת עתה: קאסוטו, ספרות מקראית א, עמ' 52-54; הלד, קטל יקטל; אבישור, החזרה והתקבולת, עמ' 219-225.
 - 15 על שורש שחוזר בבניינים שונים ובזמנים שונים ראו לעת עתה: ברלין, תקבולת, עמ' 36-39, ושם ספרות על התופעה.
 - 16 ראו: קוגל, שירה, עמ' 20-21; ברלין, תקבולת, עמ' 44-50; ועוד.
 - 17 קאסוטו, האלה ענת, עמ' 36-37; גריי, עלילת כרת, עמ' 61; ווטסון עוסק בתופעה בשני מאמרים, באחד הוא מדגים את התופעה מספרות המקרא ובאחר מספרות אוגרית. ראו: ווטסון, תקבולת זכר-נקבה במקרא; ווטסון, תקבולת זכר-נקבה באוגריתית. והדברים נידונו גם בספרו, חרוז עברי, עמ' 192-239; על התופעה במקרא ובאוגריתית ראו עוד: אבישור, החזרה והתקבולת, 205-209.
 - 18 ראו: קאסוטו, שם, עמ' 53-54; הלד, פעולה-תוצאה, עמ' 272-282; ברלין, תקבולת, עמ' 35-40; אבישור, החזרה והתקבולת, עמ' 225-228.

ב. חקר החזרה במקרא

רבי משה אבן עזרא, בספרו שירת ישראל, מכנה את תופעת החזרה בשם "השנות" ומקדיש לה פרק קצר.¹⁹ למרות מספרן המועט של הדוגמות שהוא מציין,²⁰ ואף שהוא דן רק בחרוז הקצר, הדו צלעי, אין להקל ראש בתרומתו החשובה להכרתה של החזרה כתופעה סגנונית-רטורית. הבאים אחריו נשענו על דבריו והרחיבו אותם.

רבי יהודה מסירלאון, בספרו נופת צופים, עמד על מקרים רבים יותר ממה שאבן עזרא והוא ממיין את סוגי החזרה לארבעה פרקים (שערים): 1. "ההשנות"²¹ (תופעה המוכרת בשם אנפורה); 2. "השנות המאוחר"²² (תופעה המוכרת בשם אפיפורה); 3. "המורכב משניהם"²³ (מקרים שבהם ישנן אנפורה ואפיפורה זו לצד זו, תופעה המוכרת במחקר בשם סימפלוקה²⁴); 4. "החזרה"²⁵. בפרק זה הוא דן במקרים של חזרה שלא בסדר קבוע. מסירלאון, שלא כמשה אבן עזרא, אינו מגביל את התופעה לחרוזים דו צלעיים (ביקולונים).

רמח"ל, בספרו לשון לימודים, מכנה את התופעה בשם "כפל" וממיין אותה לשמונה סוגים, כשכל סוג מתלוות דוגמות אחדות: 1. כפל ראשית²⁶ (=אנפורה); 2. כפל אחרית²⁷ (=אפיפורה); 3. כפל כולל²⁸ (=סימפלוקה, היינו מקרים שאנפורה ואפיפורה

19 אבן עזרא, שירת ישראל, עמ' קעה-קעו, השער השמיני – שער ההשנות. מהגדרתו עולה שהוא כיוון לתופעות המוכרות במחקר בשמות אנפורה ואינקלוזיו (מסגרת/מעטפת ספרותית).

20 הדוגמות לתופעה שהוכרה כאנפורה הן: שמ' טו, ג – חזרת השם "ה"; שם, שם, ו – חזרת הצירוף "ימינך ה"; תה' כט, א – חזרת הצירוף "הבו לה"; שם ס, יא – חזרת מילת השאלה "מי"; שם סח, טז – חזרת "הר" בתחילת הצלע הראשונה ובתחילתה של הצלע השנייה (אולם בפסוק זה באה מילה זו פעמיים נוספות כנסמך בצירוף החוזר "הר בשן"); איוב יח, יג – חזרת הפועל "יאכל". הדוגמות לתופעה שהוכרה כאינקלוזיו הן: יש' נג, ו – חזרת המילה "פלנו"; תה' לד, י – חזרת השורש יר"א, בתחילה כפועל "יראו" ובחתימה כשם "יראיו"; איכה ב, יב – חזרת המילה "אמתם"; קה' א, ב – חזרת המילה "הבל", וכן דוגמה מן הפרוזה, בשופ' יא, א – חזרת השם "יפתח".

21 מסירלאון, נופת צופים, שם, עמ' 147-148. הדוגמות שהוא מציין הן: עו', יב; זכ' י, ד; צפ' א, טו; יח' לב, כד; הושע ב, כא-כב.

22 מסירלאון, שם, עמ' 148. הוא מציין את יש' יט, ז; כד, יט; יח' כד, יא.

23 מסירלאון, שם. הדוגמות הן: צפ' ב, ב; יר' ה, טו; טו, ה; כג, י.

24 דוגמות לסימפלוקה בחרוז המקראי ראו: אבישור, החזרה והתקבולת, עמ' 39, 286; ובחרוז הפיניקי, שם, עמ' 63.

25 מסירלאון, שם, עמ' 149, הוא מציין דוגמות לסוגים שונים של חזרה שלא בסדר קבוע. השם של הפרק הרביעי, ה"חזרה", אינו מחודד דיו משום שהמונח חזרה כולל גם את שלושת הסוגים הקודמים שהוא מציין: "ההשנות", "השנות המאוחר" ו"המורכב משניהם".

26 רמח"ל, שם, עמ' 124-125.

27 רמח"ל, שם, עמ' 125.

28 רמח"ל, שם, עמ' 125-126.

באות בהם יחד); 4. כפל הקצוות²⁹ (=אינקלוזיו); 5. כפל קושר³⁰ (=שרשור, מילה שחותרת איבר כלשהו חוזרת גם בראש האיבר שאחריו); 6. כפל סמוך³¹ (חזרה רצופה על מילה); 7. הדרגה³² (אף זה סוג של שרשור); 8. כפל מתהפך³³ (כוונתו לחזרה על שם המשמש פעם בנושא ופעם כמושא).

לעווזאהן (=לוויזון) בספרו מליצת ישורון, בפרק הנושא את השם "תמונת הכפלה" (Repetitio)³⁴, דן על תופעת החזרה, על דרכיה וצורותיה השונות. חשיבותו של מחקר זה היא, שאין הוא יוצא ידי חובתו בהצגתם ובהדגמתם של סוגי החזרה השונים, אלא הוא מוסיף לדוגמותיו דיון פרשני וסגנוני.

מספרם של החוקרים החדשים שדנו בחזרות אין לו שיעור, ואין אני בא להזכיר כאן אלא רק מתי מעט שתרמו תרומה חשובה לחקר התופעה.

קניג בספר שנתפרסם בתחילת המאה העשרים³⁵ דן בחזרה ועמד על כמה סוגים שכבר נזכרו לעיל. כמה שנים לאחר מכן פרסם איתן מאמר על החזרה.³⁶ בבדיקת הנושא נקט גישה דקדוקית. חשיבותו של מאמר זה היא בכך שהמחבר מציין את מטרותיה העיקריות של החזרה, שהן הדגשה, יצירת רצף בין האיברים, הבלטת הניגודיות ועוד.

תרומה חשובה ביותר לחקר הסוגים השונים של החזרה תרם ילין במחקרו המקיף "לתורת המליצה התנכית"³⁷, במיוחד בשני פרקים: פרק החזרה³⁸ ופרק הצימוד השלם.³⁹ הערות אחדות על החזרות בספר ישעיה הובאו בשער הראשון של ספרו חקרי מקרא, וראוי שנתחיל את דברינו בהן דווקא.

בדיונו⁴⁰ על קבוצת פסוקים, יש' כו, ג-ז, שבהם מצויות חזרות בדרך השרשור, אין הוא יוצא ידי חובתו רק בציון התופעה אלא הוא עומד על חשיבותה ככלי שניתן להסתייע בו לחלוקה נכונה של הצלעות. כך למשל הדרך שבה הוא מחלק את פסוק ה

29	רמח"ל, שם, עמ' 126.
30	רמח"ל, שם.
31	רמח"ל, שם.
32	רמח"ל, שם, עמ' 127.
33	רמח"ל, שם.
34	לעווזאהן, מליצת ישורון, עמ' 138-145.
35	קניג, סגנון, עמ' 298-304.
36	איתן, החזרה, עמ' 170-186.
37	ילין, כתבים נבחרים ב, עמ' 1-149 (= חקרי מקרא, עמ' 193-298).
38	ילין, חקרי מקרא, עמ' 214-222.
39	ילין, שם, עמ' 271-283.
40	ילין, שם, עמ' 19.